

8. Педагогічна майстерність: підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид., допов. і переробл. Київ: Вища школа, 2004. 422 с.
9. Психопедагогіка і життя: Науково-популярний щорічник. Редакційна колегія: Рибалка В. В. (гол. ред.), Панок В. Г., Корнієнко І. О., Романовська Д. Д. №3, 2022 рік; №4, 2023 рік; №5, 2024 рік. Київ: УНМЦППСР НАПН України, БІНПО ЗВО «УМО» НАПН України. 2025. 348 с.
10. Рибалка В. В. Методологічні проблеми наукової психології : посіб. Київ: Талком, 2017. 245 с.
11. Рибалка В. В. Самонавчання демократії юної та дорослої особистості: метод. посіб. Київ: Талком, 2019. 208 с.
12. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посіб. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
13. Рибалка В. В., Самодрин А. П., Моргун В. Ф. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства: методичний посібник / за ред. В. В. Рибалки. Київ: ТАЛКОМ, 2019. 280 с.
14. Шевчук В. В., Чепань М.-Л.А. Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII-XX століттях : монографія. К.: Видавничий дім «Слово», 2015. 256 с.

ПСИХОЛОГІЯ БАГАТОВИМІРНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО НАУКОВОЇ ШКОЛИ

Моргун В. Ф.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
v.f.morgun@gmail.com*

«Е. Еріксон розрізняє вісім стадій онтогенезу людини, кожній із яких він приписує пару протилежних характеристик, таких, наприклад, як довіра-недовіра, самостійність-нерішучість, підприємливість-почуття провини тощо, рахуючи їх визначальними для розвитку на даній стадії. Однак, ніякого загальнотеоретичного принципу, ні для виділення цих стадій, ні для характеристик кожної з них він не дає. ...Періодизації Л. С. Виготського, О. Леонтьєва, Д. Ельконіна і, наприклад, В. Моргуна..., що виходять із «діяльнісного підходу»..., виглядають незрівнянно глибше, теоретичніше і обґрунтованіше».

А. Арсеньєв

Підліток очима філософа. Філософський нарис.

Алмати : Рауан, 1996. С. 65 / 72 с.

Сорок п'ять років тому авторові цих рядків у жовтні 1980 року пощастило стати співзасновником і протягом 32 років завідувачем кафедри психології Полтавського педагогічного, що була відокремлена від кафедри педагогіки за дозволом Міносвіти України і наказом ректора інституту І. Зязюна. Одним із вагомих досягнень кафедри є підготовка фахівців найвищої кваліфікації – докторів наук та

професорів, які, як правило, стають засновниками і лідерами власних наукових шкіл. За ці роки закінчили докторантури учні автора, колишні доценти кафедри В. Колінько, який рано пішов із життя, і Т. Устименко, тепер – професор Полтавської академії післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського. Захистили докторські дисертації з геронтопсихології О. Коваленко, тепер – професор Краківського університету Комісії з освіти (Польща) та Київського національного університету технологій і дизайну, з політичної психології Т. Траверсе (Пазюченко), тепер – професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Виходить на захист докторської дисертації з корекційної психології В. Шевчук, тепер доцент Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка». Також надавалася консультативна підтримка запрошеним на кафедру докторам психологічних наук К. Седих (із 2012 по 2023 р. завідувач кафедри), тепер – професор кафедри психології та педагогіки Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», та професору С. Яланській, тепер – декан факультету психології і соціальної роботи ПНПУ імені В. Г. Короленка. У 2019 році повернулася на кафедру доктор педагогічних наук, кандидат психологічних наук, професор М. Кононова, яка очолила її в 2023 році. Протягом багатьох років сумісниками на кафедрі працювали доктори психологічних наук, професори – академік НАПН України Л. Бурлачук та Почесний академік НАПН України В. Рибалка.

Отже, сьогодні на кафедрі психології активно розвиваються дві наукові школи – проф. В. Моргуна та проф. М. Кононової [19, 22, 33].

Мета історико-психологічного дослідження – окреслити шлях становлення, основні здобутки та перспективи авторської наукової школи психології багатовимірної особистості.

Для досягнення поставленої мети використовувалися методи увімкненого спостереження, бесіди, аналізу документів, перед усім – наукових публікацій, та інтроспекції.

За основу викладу змісту матеріалу взято характеристики і параметри опису наукової школи, що запропоновані Міністерством освіти та науки України.

Наукова школа проф. В. Моргуна «Психологія багатовимірної особистості» [5, 6, 8-9, 13, 19, 20] склалася в 90-ті роки минулого століття.

Генеалогічне древо школи має витокami наукову школу «діяльнійної теорії навчання» академіка Н. Талізінної (наукова керівниця автора). Вона належить до школи «психіки як орієнтувальної діяльності» батька «теорії поетапного формування розумових дій», професора П. Гальперіна, який, у свою чергу, був представником

харківської школи психології пам'яті П. Зінченка та «діяльнісного підходу» («теорії діяльності») в психології О. Леонтєва, Л. Божович та ін. В українській психології методологічно спорідненими є наукові школи «вікової та педагогічної психології розвитку» Г. Костюка, «вчинкової психології» В. Роменця, «генетичної психології» («генетико-моделюючої методології») С. Максименка, «розвивального навчання» О. Дусавицького.

Науковий і професійний статус засновника школи: В. Моргун – кандидат психологічних наук; професор кафедри психології факультету психології і соціальної роботи; Почесний професор ПНПУ імені В. Г. Короленка; співзасновник і член Науково-дослідної лабораторії з вивчення і розроблення гуманітарних ідей академіка В. І. Вернадського під егідою Комісії НАН України з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського (з 2021 р.), яку очолював у 2024-25 роках (слідом за доктором педагогічних наук А. Самодриним та В. Рибалкою [24]); Почесний професор Міждержавного інституту українсько-казахстанських відносин імені Н. А. Назарбаєва (Київ); Відмінник народної освіти УРСР; Заслужений працівник освіти України.

Наукова активність лідера і членів наукової школи. Захистив на засіданні спеціалізованої вченої ради московського державного університету імені М. В. Ломоносова кандидатську дисертацію «Психологічні умови виховання пізнавального інтересу учнів до навчального предмету» (1979) за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна і вікова психологія. Науковий керівник – академік Н. Тализіна.

Керівництво дисертаціями: захищено 9 кандидатських дисертацій (А. Чунаєв, 1982; В. Колінько, 1988; Л. Дубовая, 1991; Н. Чайкіна, 1997; А. Харченко, 2000; Н. Гончарова, 2007; Р. Білоус, 2010; О. Куш, 2011; Р. Ільченко, 2023 [3]). Консультував роботу над кандидатськими дисертаціями А. Коняєвої, Н. Ткачової, Т. Устименко, Т. Траверсе, Н. Юдашиної, Н. Юдіної, Т. Яновської. П'ятеро учнів автора – Н. Гончарова, А. С. Харченко, Н. Чайкіна, Н. Юдіна і Т. Яновська – поважні доценти кафедри психології.

Участь у розробці міжнародних, всеукраїнських та регіональних проєктів. Керівник наукової теми кафедри психології «Проблема періодизації розвитку особистості в ході життя» (координована Академією педагогічних наук СРСР у 1986-1990 рр.) – із 1981 р. і дотепер, співвиконавці – Н. Гончарова, В. Колінько, Т. Устименко, А. Харченко, Н. Чайкіна, Н. Юдіна, Т. Яновська та ін. [2, 7, 32, 34]; В. Моргун і представники наукової школи брали активну участь у розробці міжнародних проєктів: із макаренківської педагогіки та психології (на чолі з президентами Міжнародної Макаренківської

асоціації – академіками М. Ярмаченком, І. Зязюном (Україна), професорами Марбурзького університету імені Філіппа Г. Хіллігом (Німеччина), Римського університету «Ла Сапієнца» Н. Січіліано де Кумісом (Італія) та ін. [14, 21]); німецького фонду Еберта з формування сучасного економічного мислення в Україні (на чолі з В. Зелюком, разом із Т. Устименко); проєкту ЮНЕСКО (Париж) із профорієнтації молоді (українську частину якого очолював В. Моргун, разом із В. Коліньком, Н. Чайкіною [10]); співвиконавець всеукраїнської програми з інтеграції викладання природничо-наукових дисциплін і курсу «Довкілля» (на чолі з академіком НАПН України В. Ільченко, разом із Н. Юдіною, Т. Яновською [12]); регіональної програми «Вчитель: школа-педвуз-школа» (на чолі з академіком НАПН України І. Зязюном, разом із Н. Гончаровою, В. Коліньком, Т. Устименко, А. Харченко, Н. Чайкіною, Н. Юдіною, Т. Яновською [10, 27, 30-31, 34]); керівник трьох регіональних госпдоговірних науково-прикладних досліджень за проблемою: «Профорієнтація молоді на робітничі професії» на замовлення: Полтавського турбомеханічного заводу (1981-1983 рр.), Регіонального управління «Полтаванафтогазгеологія» (1984-1988 рр.), Кременчуцького автомобільного заводу (1989-1992 рр.), разом із В. Коліньком, Н. Чайкіною [1, 17-18] тощо.

Іміджеві характеристики наукового лідера. Співзасновник, член редколегії (заступник у 2012-2019 рр. головного редактора) журналу «Психологія і особистість» (К.-Полтава, з 2012 р.), член редколегій педагогічних журналів «Постметодика» (Полтава, з 1994-2020 р.), «Витоки педагогічної майстерності» (Полтава, з 2020 р.); співзасновник і член правління Всеукраїнської ГО «Товариство психологів України» (Київ, із 1996 р.); співзасновник і член правління Української асоціації Антона Макаренка та Міжнародної макаренківської асоціації (Полтава, з 1991 р.); співзасновник, член і голова Полтавського відокремленого відділення Асоціації політичних психологів України (Київ, із 1995 р.); член Національної психологічної асоціації України (Київ) у складі Європейської федерації психологічних асоціацій – Брюссель, Бельгія (European Federation of Psychologists' Associations – Brussels, Belgium, із 2017 р.); співзасновник, почесний член і голова Полтавського осередку Всеукраїнської психодіагностичної асоціації (Київ, із 2013 р.) тощо.

Висновки з головних здобутків розроблених лідером наукової школи психології багатовимірної особистості тем.

1. Створено багатовимірну теорію особистості [5-6, 8, 10, 13] та обґрунтовано ноопсихологію особистості в контексті вчення В. Вернадського про ноосферу [24, с. 208-234; 28]; запропоновано цілісну періодизацію розвитку людини протягом усього життя на основі переієрархізації класичних критеріїв періодизації – «соціальної

ситуації розвитку, провідної діяльності, особистісних новоутворень» [2, 7, 26, 32]; розроблено концепцію інтеграції психологічних теорій діяльності, установки і вчинку [20, с. 194-210]; запропонована концепція раціо-сугестивної педагогіки як синтезу «теорії поетапного формування розумових дій» (за П. Гальперіним, Н. Талізінною та ін.) і «сугестопедії» (за Г. Лозановим) [4, 11, 29]; узагальнено психотехніку гуманно-демократичного менеджменту первинного колективу (на прикладі кафедри психології) [22, с. 89-108]; визначено п'ять типів інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання: темпова, емоційна, профільна, рівнева, формодіяльна [12, 35]; досліджена динаміка полімотивації школярів із I до XI класу [4, 11, 29].

2. Розроблено біля 20 оригінальних та модифікованих методик психодіагностики особистості (див. перелік: [16, с. 85]), серед яких – опитувальник реального, бажаного і фантастичного бюджетів часу людини [18]; мотивації навчання [4, 11, 29], мотивації кохання [15, 18, 28]; багатовимірного аналізу вільних словесних асоціацій [16, с. 85]; аналізу досягнень людини з метою профілювання та профорієнтації [18]; експертної співбесіди з абітурієнтами [10, с. 64-85]; історико-психологічний портрет фахівця [19, с. 219-251]; методика соціометричного контент-аналізу ставлення нащадків до видатного діяча [27, с. 205-211] тощо [16, 18, 30].

3. Запропоновано сім критеріїв справжнього кохання: «кристалізація», єдності ціннісних орієнтацій, самовідречення, «перевтілення душ», терпіння і терпимості, продовження роду [15, 28]; узагальнена система вікової профорієнтації: від гармонійного розвитку задатків і здібностей немовлят до підвищення кваліфікації, перекваліфікації та реорієнтації в професію у зрілому віці; розроблено оригінальну концепцію психології дезінформації [1; 23, с. 29-35; 36]; у працях із макаренкознавства доведено, що такі фундаментальні психолого-педагогічні принципи А. Макаренка, як: (1) «все краще – дітям (включаючи найкращі види праці та спілкування з найкращими людьми)»; (2) «якомога більше поваги до людини, якомога більше вимогливості до неї»; (3) «різновікові колективи / загони, групи, бригади, команди...» – повинні стати не тільки надбанням колоністів чи комунарів, але – кожної дитини людства [14, 21, 32].

4. Лідер школи є автором, співавтором чи науковим редактором понад 400 наукових публікацій, серед яких 3 належать до науково-метричної бази Scopus та 9 – до Web of Science, є одним із провідних серед науковців університету за індексом цитування h-Гірша.

До *перспектив наукової школи психології багатовимірної особистості* можна віднести подальшу теоретичну розробку проблеми особистості, її розвитку протягом життя, та впровадження наукових

надбань у психологічну освіту та практику. На часі – створення Національної психологічної служби України для забезпечення превентивного психодіагностичного і консультативного (із правом дорадчого голосу) супроводу людини в ході доленосних виборів (профілю освіти, професії, супутника життя...) та подолання кризових ситуацій у наслідок війни, хвороб, природних і техногенних катастроф.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Н. О. (2010). Основи професійної орієнтації : навч. пос. / за ред. В. Ф. Моргуна. К.: ВД «Слово». 168 с. (*Із грифом МОНУ*).
2. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. (2013). Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. / авт. вступу, додатку і ред. В. Ф. Моргун. К.: ВД «Слово», 264 с. (*Із грифом МОНУ*).
3. Ільченко Р. М., Мюррей М., Моргун В. Ф. (2021). Динаміка соціально-психологічних та особистісних показників реадаптації постнаркозалежних дорослих осіб за методом М. Мюррей. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. IX (96), Issue: 245, Budapest, 2021 Feb. P. 71–77.
4. Лебедик М. П., Моргун В. Ф. (2020). Створення опорної школи повного дня як навчально-виховного комплексу : монографія / авт. вступу Н. М. Врадій; наук. редактор і авт. післямови В. В. Радул. Харків: Мачулін. 314 с.
5. Максименко С. Д. (2017). Створена відома полтавська наукова школа «психології багатовимірної особистості». Багатовимірність особистості: теорія, психодіагностика, корекція. Зб. наук. праць за матер. Всеукр. наук.-практ. семін. з міжн. участю (м. Полтава, 23 березня 2017 р.) [Електронний ресурс] / ред. колегія: С. Д. Максименко, М. І. Степаненко, С. М. Шевчук, Н. В. Сулаєва, К. В. Седих, В. Ф. Моргун (відп. за випуск). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 16. URL: <http://dspase.pnpu.edu.ua/handle/123456789/7803>
6. Моністична концепція багатовимірного розвитку особистості: анотований бібліографічний показник: з 1984 по 1988 роки (1989) / уклад. В. Ф. Моргун. Полтава. 56 с.
7. Моргун В. Ф. (1985). Проблема періодизації розвитку особистості в творчості Г. С. Костюка: досягнення і перспективи. *Психологія*. Вип. 25. К. С. 28-35.
8. Моргун В. Ф. (1992). Концепція багатовимірного розвитку особистості та її застосування. *Філософська і соціологічна думка*. № 2. С. 27–40.
9. Моргун В. Ф. (2013). Другий і третій віки людини у контексті періодизації багатовимірного розвитку особистості. Додаток. Дзюба Т. М., Коваленко О. Г. Психологія дорослості з основами геронтопсихології : навч. посіб. / авт. вступу, додатку і ред. В. Ф. Моргун. К.: ВД «Слово». С. 260–264.
10. Моргун В. Ф. (1988). Професійна орієнтація майбутніх педагогів. Учитель, якого чекають / за ред. І. А. Зязюна. Полтава. С. 64–85.
11. Моргун В. Ф. (2009). Методика парних порівнянь мотивів діяльності учнів. Психодіагностика особистості підлітка : навч.-метод. посіб. / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. К.: ВД «Слово». С. 53–60.
12. Моргун В. Ф. (1996). Інтедифія освіти: психолого-педагогічні основи інтеграції та диференціації (інтедифії) навчання на прикладі шкільного циклу природничих дисциплін. Курс лекцій / відпов. за вип. акад. В. Р. Ільченко. Полтава : Наукова зміна. 78 с.

13. Моргун В. Ф. (2002). Наукова школа «Психологія багатовимірної особистості» // Інноваційна діяльність Полтавського державного педагогічного університету імені В. Г. Короленка / за ред. В. О. Пашенка. Полтава: ІОЦ ПДПУ імені В. Г. Короленка, С. 45–46.
14. Моргун В. Ф. (2002). Психологія особистості в педагогіці А. С. Макаренка. Факсимільний збірник праць 1988-2001 рр. Полтава: АСМІ. 84 с.
15. Моргун В. Ф. (2007). «Багатовимірний опитувальник мотивації кохання» як критеріально-орієнтована методика психодіагностики. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Зб. статей / за ред. С. Д. Максименка, М. М. Слюсаревського. Вип. 16. С. 268–277.
16. Моргун В. Ф., Тітов І. Г. (2009). Основи психологічної діагностики : навч. посіб. К.: ВД «Слово». 472 с. (2-е вид. – 2012; 3-е вид. – 2013). (Із грифом МОНУ).
17. Моргун В. Ф. (2014). Антиномії землеробства: геноцид або порятунок народу. Вернадськіанська ноосферна революція у розв'язанні екологічних та гуманітарних проблем. Зб. матер. IV Всеукраїн. Моргунівських читань із міжн. участю, присвячених 90-річчю від дня народження видатного українця / за ред. В. І. Аранчій та ін.; відпов. за вип. П. В. Писаренко, М. М. Опара, В. Ф. Моргун. Полтава : Дивосвіт. С. 99–104.
18. Моргун В. Ф. (2014). Підвищення культури екзистенціальних виборів людини засобами психодіагностики. Психологічна культура: види, інваріанти, розвиток. Колект. моногр. / [Боришевський М. Й., Завацька Н. Є., Карпенко З. С., Кузікова С. Б., Савчин М. В. та ін.; відп. ред. Г. Є. Улунова]. Суми: ВВП «Мрія», С.175–200.
19. Моргун В. Ф. (2015). Багатовимірна теорія особистості, або 32 роки на чолі кафедри психології (1980-2012). Шевчук В. В., Чепя М.-Л. А. Історико-культурні передумови становлення Полтавської психологічної школи у XVIII-XX століттях: моногр. К.: ВД «Слово». С. 219–251.
20. Моргун В. Ф. (2017). Багатовимірна концепція особистості та інтеграція теорій діяльності, установки і вчинку. Філософія психології: тексти. Хрестоматія для студентів психологічних спеціальностей / укладачі: Ю. Л. Горбенко, Ю. О. Клименко, В. Ф. Моргун (відпов. за вип.). Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка. С. 194–210.
21. Моргун В. Ф. (2018) Антон Макаренко – герой та ізгой української педагогіки. Полтава. 34 с.
22. Моргун В. Ф. (2019). Гуманно-демократичний менеджмент первинного колективу на прикладі кафедри психології вищого навчального закладу. Рибалка В. В. Психопедагогічні експедиції шляхами демократизації життя особистості, освіти та громадянського суспільства: метод. посіб. / В. В. Рибалка, А. П. Самодрин, В. Ф. Моргун; за ред. В. В. Рибалки. К.: ТАЛКОМ. С. 89–108.
23. Моргун В. Ф. (2020). Психопрофілактика віруса дезінформації. COVID-19 в измерениях філософії, психології и педагогіки: пособие / науч. ред. В. В. Рыбалки, А. П. Самодрина; кол. авт. Киев – Днепр – Кременчуг: ПП Щербатых А. В. С. 39–53.
24. Моргун В. Ф. (2021). Багатовимірна топологія ноопсихології особистості, її менталітету та інтедиції (інтеграції та диференціації) освіти. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука : колективна монографія / Моргун В. Ф.,

- Рибалка В. В., Самодрин А. П. та ін.; за наук. ред. А. П. Самодрин. Київ-Кременчук: ПП Щербатих О. В. Т. 1. С. 208-234 / 352 с.
25. Моргун В. Ф. (2021). Раціонально-сугестивне навчання у теорії поетапного формування нових дій. Психологія третього тисячоліття: теорія, практика, експеримент : монографія / ред. колегія: Н. І. Жигайло (відпов. ред.), С. Л. Грабовська, В. Ф. Моргун. Львів – Торунь: Ліга-Прес. С. 196–224.
 26. Моргун В. Ф. (2022). Простір-час ноосфери Вернадського і транспектива розвитку особистості: від життєвого шляху до безсмертя. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука: кол. монографія / за наук. ред. А. П. Самодрин. Київ – Кременчук : ПП Щербатих О. В.. Т. 2. С. 162–223. URL: <https://drive.google.com/file/d/1AwlrTAyPx0uCbW6pftxohyгХруQfxxO/view>
 27. Моргун В. Ф. (2023). Програма «Вчитель (школа-педвуз-школа)»: запит Федора Моргуна – розробка Івана Зязюна – державна підтримка Василя Кременя. Трибуна. К. № 2. С. 67–69. URL: <https://drive.google.com/file/d/1v22Qx-N5JSP120mVuVuAgХуJgGZNdwln/view>
 28. Моргун В. Ф. (2025). Ноосферне кохання: полімотивація, психодіагностика і психотехніка корекції його ілюзій. Ноосфера Вернадського, сучасна освіта і наука : під час випробувань і надалі : колективна монографія (до 162-річчя від дня народження В. І. Вернадського; за загал. ред. В. Ф. Моргуна. Київ – Кременчук : Вид. «NovaBook». Т. 5. С. 398-468 / 652 с.
 29. Проблеми мотивації особистості в сучасному освітньому просторі (2020): колективна монографія / наук. ред. Л. В. Герасименко, В. Ф. Моргун. Кременчук: ПП Щербатих О. В. 260 с.
 30. Психодіагностика особистості підлітка : навч.-метод. посіб. (2009) / за ред. О. Д. Кравченко, В. Ф. Моргуна. К.: ВД «Слово»,. 136 с. (2-е вид. – 2013). *(Із грифом МОНУ)*.
 31. Моргун В. Ф. (2004). Становлення громадянськості особистості в контексті її психічної та соціальної зрілості. Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інстит. психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; за ред. С. Д. Максименка. К.: Гнозис. Т. VI. Вип. 2. С. 203–215.
 32. Седих К. В., Моргун В. Ф. (2015). Делінквентний підліток : навч. посіб. 2-е вид., доп. К.: ВД «Слово». 272 с. (1-е вид. Полтава, 1995; 3-е вид. К., 2019).
 33. Седих К. В., Моргун В. Ф., Метельська Н. Й. (2018). Кафедра психології: історія, сьогодення, викладачі. Психолого-педагогічний факультет ПНПУ імені В. Г. Короленка : монографія / [М. І. Степаненко, Н. В. Сулаєва, О. А. Гнізділова та ін.]; голов. ред. Н. В. Сулаєва. Полтава: ТОВ «АСМІ». С. 111–156.
 34. Моргун В. Ф. (2018). Хто управляє в Україні: олігархи та «кухарки» під фіговим листком демократії. Психологія бізнесу та управління: виклики сьогодення. Зб. тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 16-17 березня 2018 р.) / за ред. В. П. Мельника; відповід. за вип. Н. І. Жигайло, М. О. Кохан, Ю. В. Максимець. Львів: СПОЛОМ. С. 137–141 с.
 35. Morgun, V. F. (1980). Suggestopedu – a valid practice based on unremarkable theory. Prospects: Quarterly review of education. Paris. Vol. 10. No. 4. P. 403–414. [ЮНЕСКО, Париж, Франція; Scopus]. (Видано також багатьма мовами ООН (Нью-Йорк, США): арабською, іспанською, китайською, німецькою, французькою, японською тощо).

36. Morgun, V. F. (2020). Psychoprophylaxis of the Disinformation Virus. Philosophy, psychology and pedagogics against COVID-19: Manual / Ed.: V. V. Rybalka, A. P. Samodryn, V. F. Morgun and others; a team of authors. Zhytomyr (Ukraine): Publisher O. Yevenok. P. 81–96.

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОПИСУ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИЧНОГО СПЕКТРУ

Андрієнко Г. В.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
a.krygina@gmail.com*

У цьому огляді представлені основні міжнародні джерела, що регламентують термінологію когнітивного розвитку та його відхилень у дітей. Розглянуто класифікації МКХ-11 (Всесвітня організація охорони здоров'я) та DSM-5 (Американська психіатрична асоціація), а також словники і методичні посібники з психіатрії та психології (APA Dictionary of Psychology, Handbook of Psychiatric Measures). Висвітлено різницю між поняттями «порушення», «розлад» та «девіація» у клінічному та педагогічному контекстах, що дозволяє точніше формулювати діагностичні та освітні висновки.

У контексті сучасної міждисциплінарної дискусії про розвиток дітей з розладами аутистичного спектра (РАС) особливого значення набуває поняття когнітивного розвитку. Хоча когнітивні порушення не входять до діагностичної тріади ознак РАС – яка охоплює дефіцити соціальної взаємодії, комунікації та повторювану поведінку – саме рівень когнітивного розвитку часто визначає динаміку соціального, емоційного та мовленнєвого становлення дитини. Його трактування, діагностичні критерії та термінологічне оформлення мають прямий вплив на освітню, клінічну та соціальну практику.

Водночас у науковому середовищі спостерігається термінологічна варіативність: когнітивні особливості дітей з РАС описуються як «розлад», «порушення» або «девіація». Така розбіжність породжує низку методологічних і практичних запитань, що потребують системного аналізу. У випадку когнітивного розвитку дітей з РАС – це не просто лінгвістичне питання, а етичний вибір. Від нього залежить не лише наукова точність, а й соціальне сприйняття дитини, доступ до ресурсів, освітніх програм та форм підтримки.

Досвід вивчення аутизму акумульовано в численних працях зарубіжних і вітчизняних науковців та практиків, серед яких – М. Барбер, Б. Скіннер, Л. Каннер, Г. Аспергер, Р. Шрам, Е. Шоплер, П. Якобсон, Б. Вінчура, а також К. Островська, О. Романчук, Т. Скрипник, Г. Хворова, В. Тарасун, А. Чуприков, Д. Шульженко, О. Доленко. У ранніх дослідженнях основна увага зосереджувалася